

Working Papers Series

Planetær dannelse

Hvordan finder vi vej til det bæredygtige?
& lidt overvejelser om landskaber og haver

Resume

Planetær dannelse er en refleksion over, hvordan, og med hvilke måder at tænke og agere på, vi finder vejen til det bæredygtige. Besvarelsen er en tankerække formidlet i tekst og billeder med en tro på, at bæredygtighed ikke bare er ”nødvendighedens politik” men også en chance for at gentænke og påskønne verden samt vores rolle i den.

Med udgangspunkt i erkendelsen om bæredygtighedsbegrebets ubegribelighed og kompleksitet beretter dette skriv om skalamodeller – eller skaleringsmaskiner– og disses potentiale i styrkelsen af vores forestillingsevner. Den planetære dannelse starter i den lille skala og afhænger af evnen til at tage tankespring fra det partikulære til det planetære. Håbet er fæstnet i haven, hvorigennem det fjerne bringes helt tæt på og det ubegribelige bliver begribeligt – eller rettere, i havens tilfælde, jordnært. Haven og det landskab, der omgiver os, er grobund for dannelsens forståelses-frø. For hvordan skulle vi kunne forstå planeten, hvis ikke engang vi for står vores egen baghave?

Tekst og layout

Mikkel A. Thomassen,
CEO i Smith Innovation

Udgivet

Januar 2024

Indhold

4	<i>Introduktion</i>
5	<i>Påskønnelse</i>
6	<i>Forestillingsevne</i>
7	<i>Kredsløb på jorden</i>
8	<i>Alting handler</i>
9	<i>I samme båd</i>
10	<i>Dyb tid</i>
11	<i>Livsglæde</i>
12	<i>Mytologiens energi</i>
13	<i>Landskabet forsvandt</i>
14	<i>Have haves</i>
15	<i>Skalaspring vi skal rumme</i>
16	<i>Haven som skaleringsmaskine</i>

Introduktion

Uddannelse handler om faglighed. At finde forklaringer. Dannelse handler om førlighed. At finde vej. Hvad er bæredygtig dannelse?

Bæredygtighed er blevet sit eget domæne. Og af samme grund vrimler det med kurser, introduktioner og certificeringer til hvornår noget er bæredygtigt eller ej. Det mærkbare er blevet målbart.

Og alligevel er det bæredygtige så uforklaret. Selv om vi med stadig større vedtaget præcision kan sige, hvornår noget er bæredygtigt, har vi stadig svært ved at sige, hvordan det bæredygtige opstår:

Med de planetære grænser som begreb forstår vi at verden hænger sammen. Men får samtidig sværere ved at forstå vores egen rolle i den.

Med CO₂ som absolut møntfod forstår vi at bæredygtighed ikke bare er en smags- eller holdningssag — noget er mere bæredygtigt end andet. Og får samtidig sværere ved at synes noget om bæredygtighed, for hvordan ser et kilo CO₂ ud, og hvorfor er burkyllinger bedre end økokyllinger, når klimaregnskab bliver altings målestok?

Instrumentaliseringen af bæredygtighedsbegrebet har både bragt det bæredygtige tættere på og længere væk. Tættere på, fordi vi forstår at det er vigtigt og uomgængeligt. Længere væk, fordi vi ikke forstår hvordan det praktiseres.

Derfor tror jeg, at der er brug for at tale om, hvad *bæredygtig dannelse* er. Hvis nogen spørger ”*hvilken måde at tænke og agere på skaber bæredygtighed?*”, skal vi have et svar. Dette skriv er nogle indledende tanker herom.

Kundskab gør det ikke altid lettere at finde vej.

Emile Othon Friesz 1910: Fristelsen. Adam og Eva under kundskabens træ. SMK Open.

Påskønnelse

”Hvordan skal vi beskytte noget hvis vi ikke har savnet det”

siger Ursula Heise ifølge Frits Andersen i bogen *Underværker*.

Og, kunne man tilføje; hvordan passe på noget, hvis vi ikke påskønner det, holder af at se på det, røre ved det eller være en del af det.

Videnskaben har givet os røntgenblik. Vi kan med stor præcision sige, *hvordan* verden er skruet sammen. Men ikke *hvorfor* verden er vigtig.

Klimatilpasning og miljøhensyn er blevet nødvendighedens politik. Det videnskaben og vores moral siger, er det rigtige at gøre. Drømmene og utopierne finder man i dag hos den yderste højrefløj. Drømme med antiautoritær modstandskraft og løftet om lokal meningsfuldhed — men uden rødder i en groet verden.

Vi skal genfortrylle verden. Vi har ikke bare brug for bæredygtige ”images” — billeder af hvad det bæredygtige med sikkerhed er. Vi har brug for ”imagenaries” — billeder af hvad det bæredygtige måske er... og ikke mindst, hvad det bæredygtige kunne være.

At agere planetært handler om at forstå, at mennesket ikke står alene, og at vi indgår i en række livsbærende systemer, med alt hvad det indeholder. Og kræver dermed at vi skal overskride vores egen tids-, erfarings- og sansehorisont. Her er der brug for hjælp fra litteraturen, kunsten og hvad vi ellers bruger til at forstå det, der ikke kan forstås.

I (ikke så) gamle dage var kunst og videnskab hinandens bror og søster. I barokken hjalp kunstnerne med at illustrere de stadig større indsigter i planters sammensætning. Nogle hundrede år senere var det Ernst Haeckles billeder af, indtil da, ukendte arter af vandmænd og søanomoner, der åbnede vores øjne for den mangfoldige skønhed i dybdehavet.

Hans Simon Holtzbecker, ca. 1650: Brudelys og almindelig tagrør. SMK Open.

Forestillingsevne

”Stranden som sted og sanserum blev først opfundet i slutningen af 1700-tallet”

skriver Frits Andersen i bogen *Underværker* fra 2023 med henvisning til den franske historiker Alain Corbin.

Før det var standen bare et arbejdssted eller måske en losseplads.

Vi skal lære at læse et landskab på en bestemt måde. Måske vi også skal aflære at se et landskab på en bestemt måde.

Ikke meget badeferie her — stranden som arbejdsplads.

Jan Josefszoon van Goyen 1650: Mennesker på stranden. SMK Open.

Ja faktisk er der to og vist også nogle børn gemt under parasollen. Stranden som sted for leg og refleksion.

L.A. Ring 1898: Dame ved Karrebæksminde Strand. SMK Open.

Kredsløb på jorden

”He who looks at the Earth as a Globe, always see himself as a God.”

skriver Bruno Latour i *Facing Gaia* (side 136).

Og han fortsætter — Earthshot-billedet taget af Nasa på Apollo 8 ekspeditionen er ikke ikonisk, fordi det viser jorden på en ny måde, men fordi det viser jorden på en gammel måde og indskrives i en lang tradition for at se jorden udefra og oppefra. Som var der en position, fra hvor alting kan overskues og gennemskues. At vi som Atlas kan bære verden på vores ryg. Eller som en videnskabsmand holde den i vores hænder som en globus.

Men verden er ikke en globus. Det er en planet. Billeder af verden må ikke forveksles med selve verden. Der findes ikke fulde eller sande måder at vise alle de mange ting, der er i (mod)spil på vores planet. Helheden kan ikke sammenfattes til een sammenhængende aktør, begreb eller periode:

”Whether we are dealing with the idea of the Anthropocen, the theory of Gaia, the notion of a historical actor such as Humanity, or Nature, taken as a whole, the danger is always the same: the figure of the Globe authorizes a premature leap to a higher level by confusing the figures of connection with those of totality” (side 130).

Ingen har, eller kan, forstå naturen i sin helhed. Hvad vi kan gøre er at lade os opsluge af vedvarende interaktioner med vores omverden og gradvist og langsomt blive ”human-beings” — mennesker på jorden og ikke abstraktioner i himlen. Det er, med Latours ord (side 140): *”a slow, gradual fusion of cognitive, emotional, and aesthetic virtues thanks to which the loops are made more and more visible. After each passage through a loop, we become more sensitive, and more reactive to the fragile envelopes that we inhabit”*.

Sådan kan man også beskrive, hvad planetær dannelse handler om. Vi skal mentalt stoppe med at gå i kredsløb om jorden. Og i stedet gå i kredsløb på jorden.

Earthrise, billede taget den 24. december 1968. Af William Anders, astronaut på Apollo 8 missionen. NASA.

Alting handler

”Hedningens store fejl er at de tror naturen er moder til alle ting”

siger kirkefaderen Lactantius i det 3. århundrede ifølge Weekendavisen december 2023.

Kristendommen har det med at kigge opad. Jesus var kortvarigt på jorden t/r fra himlen. Vor herre er i himlen. Og er man troende, er det også der, man håber at ende. For er man ikke ved gud, er man i helvede.

Men der er også en anden skabelsesmyte kendt fra en lang række religiøst informerede måder at se verden på: at vi er født af moder jord.

Så hvad nu, for at fortsætte ræsonnementet fra Weekendavisen, hvis vores bøn ikke var *Fader vor, du som er i himlen*. Men *moder vor, du som er jorden*. Hvilken forståelse vil det give, hvis det ikke er efterlivet i det høje, men nu-livet i muldhøjde, der var vores fortælling om det paradisiske?

I romanen *æg* beskriver Morten Ramsgaard, hvad der skete da vi gav himlen liv og lagde livet på jorden dødt. Med kristendommen stoppede vi med vores fortællinger om magiske sten, steder eller, som i historien her, om særlige æg. Og som han pointerer, er den gode historie i sidste ende altid den sande historie, i den forstand, at det er den vi bliver ved med at fortælle og dermed huske.

Når alting handler om himlen, så er der ikke meget der handler på jorden. Ting og natur gøres død — er blot genstand for en vilje af en højere orden.

Planetær dannelse må handle om at forstå, at det handler om livet på jorden. Og at jorden, i al sin forskellighed (orme, rødder, kreaturer, ting og sager), derfor handler.

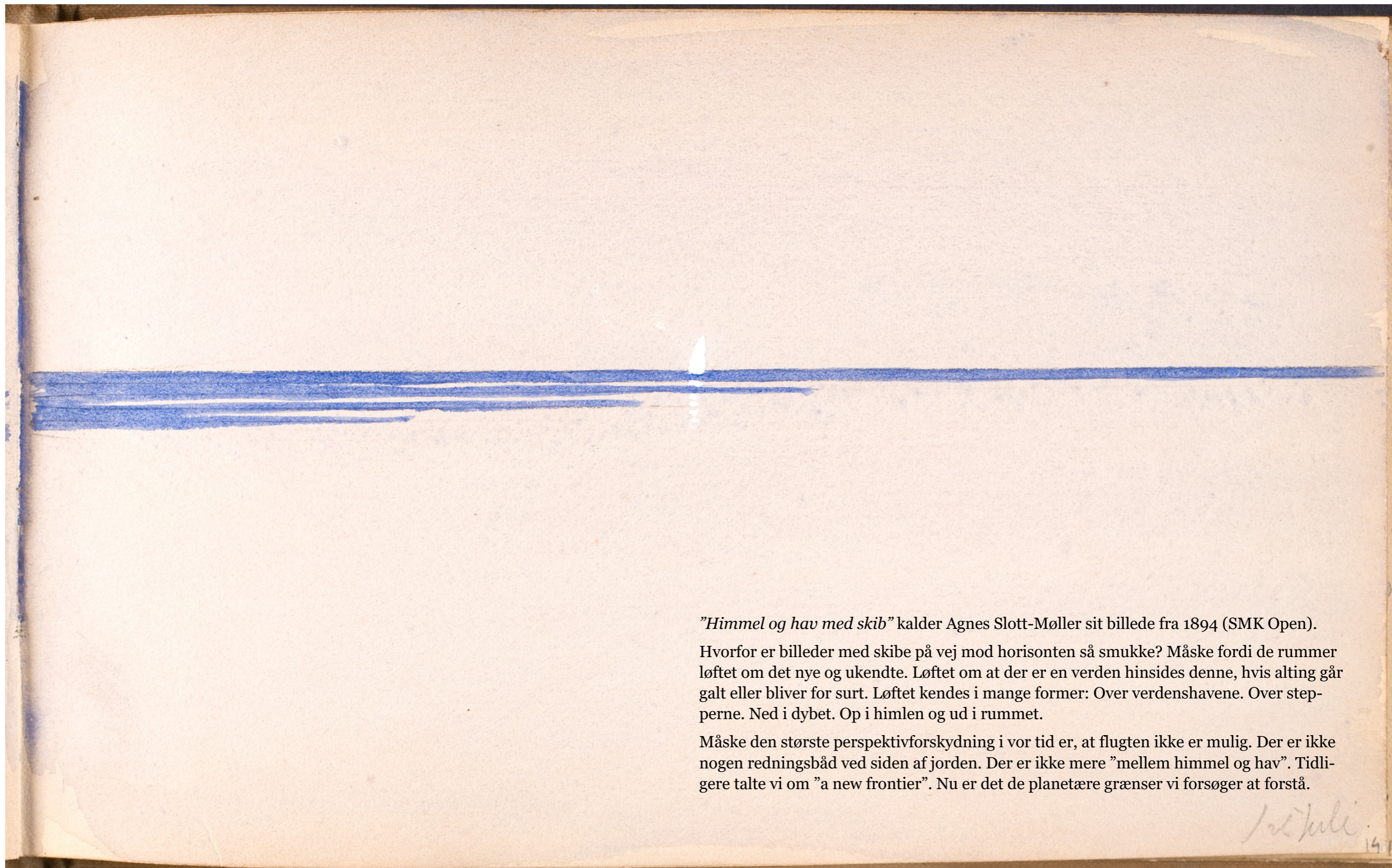
Alting handler. Ikke bare *om* jorden. Men også *på* jorden.

Mod himlen og lyset. Og væk fra denne golde jord.

Nikolaus Knüpfer ca 1650: "Il Contento". Merkur fører gudinden Contento bort fra jorden. SMK Open.

I samme båd

"Himmel og hav med skib" kalder Agnes Slott-Møller sit billede fra 1894 (SMK Open).

Hvorfor er billeder med skibe på vej mod horisonten så smukke? Måske fordi de rummer løftet om det nye og ukendte. Løftet om at der er en verden hinsides denne, hvis alting går galt eller bliver for surt. Løftet kendes i mange former: Over verdenshavene. Over steppe. Ned i dybet. Op i himlen og ud i rummet.

Måske den største perspektivforskydning i vor tid er, at flugten ikke er mulig. Der er ikke nogen redningsbåd ved siden af jorden. Der er ikke mere "mellem himmel og hav". Tidligere talte vi om "a new frontier". Nu er det de planetære grænser vi forsøger at forstå.

1. juli 1918

Dyb tid

Det hurtige system fortrænger altid det langsomme....

...pointerer Hartmut Rosa i sine tanker om accelerations-samfundet. Og derfor går alting hurtigere og hurtigere og tiden indskrænkes – den udstrækning, hvor viden fra før giver mening i dag er stadig kortere. Og derfor bliver den tid, hvor det vi kan bekymre os om fremadrettet også kortere.

Når hastigheden øges, mindskes synsfeltet. På en motorvej gælder kun synsfeltet – vi berøves vores sanser. Med blikket stift rettet fremad.

Eller som Hartmut Rosa vil sige det; vi mister vores resonans med omverdenen. Vi kan ikke lave de feedback loops, som også Latour påpeger som strategien til at forstå, hvilken muld vi er en del af.

Når alting går hurtigere og hurtigere, bliver der kun et *nu* og derfor også kun et *os*.

Modtrækket er forståelsen af den lange tid – ”deep time”. At vi ser os selv som en del af en længere historie, der har præget os, giver en vektor for fremtiden – også på måder vi måske ikke helt forstår.

Ser man en timelapse af trærodders søgen efter fæste hen over en klippevæg, minder det ikke så lidt om en bjergbestigers hånd – følen sig frem og mange forsøg før ruten findes. Måske er det også det, den planetære dannelse handler om – at kunne se det der agerer i andre tidsskalaer end os selv, men ellers ikke er væsensforskelligt.

Peter Ilsted 1893: Under vinløvet. SMK Open.

Livsglæde

At skabe plads til liv ved at glemme glæden ved livet...

...kan jeg ikke få til at give mening. Det gælder også den del af planetens liv, som vi er blevet tildelt.

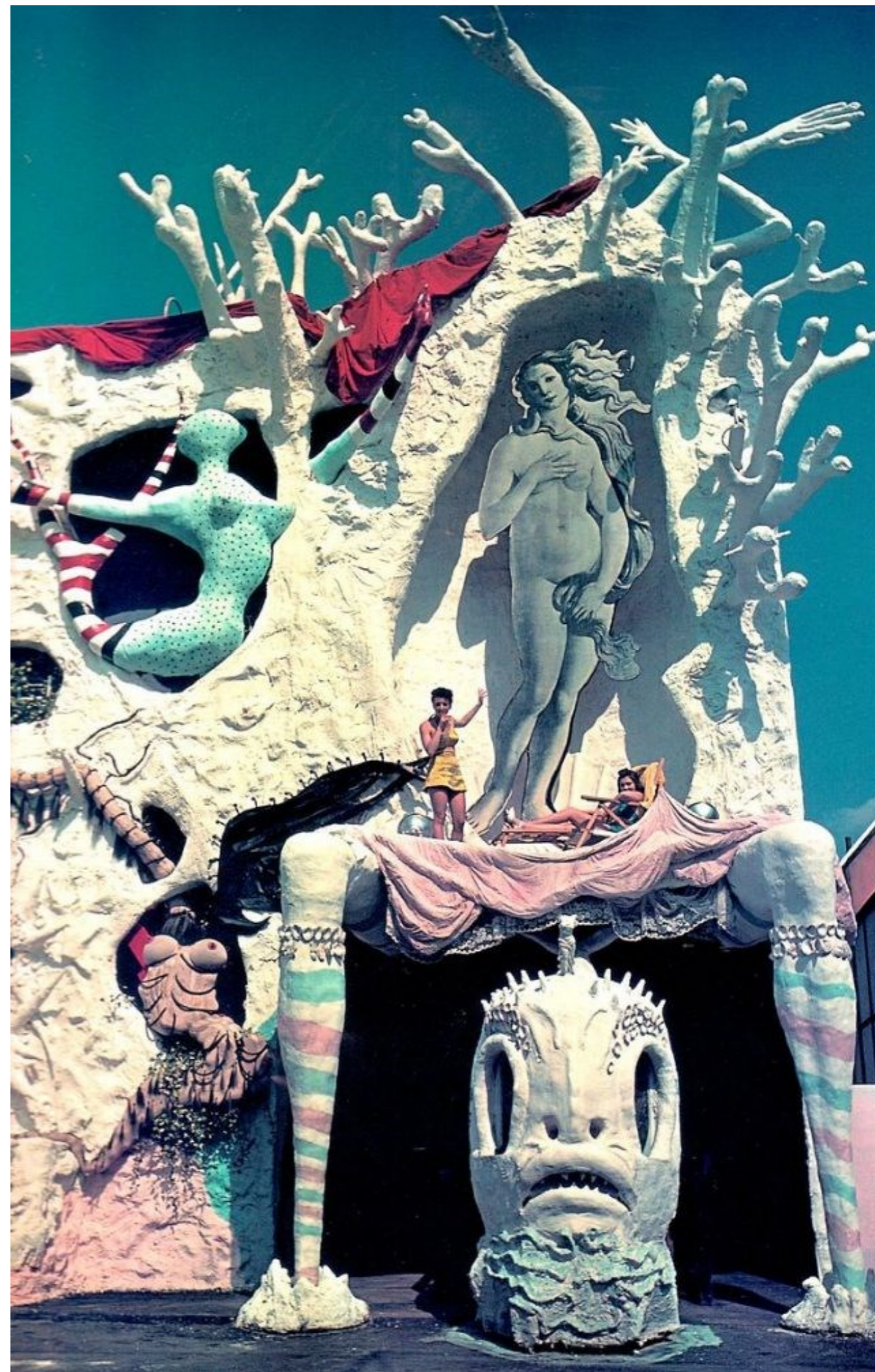
Så skal vi som art fylde mindre? Ja. Skal vi som art forsvinde? Nej.

Skal vi forstå, hvordan vi påvirker planeten og til stadighed begrænser livsvilkårene for andre væsener og generationer? Ja. Skal vi bukke under af tristesse og holde op med at glædes over at være til nu og her? Nej.

Skal vi være naive og satse på, at alt løser sig med et trylleslag eller en teknologisk hockeystav? Nej. Skal vi fastholde troen på en bedre fremtid og dermed fastholde den gnist, der gør forandring mulig? Ja.

Jeg ved ikke, hvad jeg er mest ked af på mine børns vegne. At de overtager en planet med overtræk på stort set alle livsbærende konti. Eller at vi i vores manglende ord og handlinger har glemt at give en kvalificeret optimisme videre.

Planetær dannelse må også handle om evnen til at (gen)finde glæde, skønhed og nydelse.

Salvador Dalí, 1939: Dream of Venus.
Openculture.co.

Mytologiens energi

”Lynet har altid været kastet af guderne...”

skrev jeg i 2023 i rejseberetningen om energilandskaber. Og jeg fortsatte ”Thor kastede hammeren herhjemme, profeten Elias tyrede fjenderne med lyn i det gamle testamente, Jupiter kastede lynet i Romerriget, Tjaloc klarede det for Aztekerne... og for japanske shintoister slog Raijin både på tordentromme og spiste børns navler!”.

Elektricitet er ikke fantastisk, fordi den er brugbar. Den er brugbar, fordi den er fantastisk.

Når Ørsteds magnetnål og Edisons glødepære sugede opmærksomhed og kapital til sig, var det fordi, det passede med mytologier af langt ældre dato.

Og også da videnskaben og teknologien langt om længe kom på omdrejningshøjde med vores egen elektriske hjernevindinger, byggede kunsten stadig bro til vores fremtid. Giacomo Balla malede elektricitetsfelterne både fortryllende og forståelige frem i sine billeder fra 1909 af de første lygtepæle i Rom. Men allerede 10 år tidligere havde Valdemar Møller sat strøm til en solnedgang over Fontainebleau.

Hvordan ser fossilfri kunst ud?

Hvilke mytologiske forståelsesrammer kan vi trække på i en fortælling, hvor det ikke er energien eller os selv der er i centrum?

Valdemar S. Møller, 1900:
Solnedgang. Fontainebleau. SMK Open.

Landskabet forsvandt

Vi har fortrængt landskabet på så mange måder.

Vi affortryllede jorden ved at flytte det guddommelige til himlen.

Vi afmystificerede livet ved i videnskabens navn at insistere på, at kun det der kan vejes har vægt.

Og vi satte med den fossile energi strøm til planeten og kunne udjævne og se bort fra den naturgivne forskel i landskabet. En forskel vi tidligere var så afhængige af da grønne solfængere, planterne, var vores primære vedvarende energikilde.

Alle landskaber er i dag energilandskaber.

Ikke så meget fordi de bruges til at producere energi. For netop energiens usynlighed er en af vor tids problematiske vidunderer — fossil energi flyder ind i alt og alle, eksempelvis den plov, det drænrør, og den kunstgødning, der gør jordens oprindelige beskaffenhed underordnet. Som jeg konstaterede på cykelturen fra Bornholm til Europas sydlige spids i Spanien sommeren 2023, ser man i dag ikke andet en energilandskaber: Landskaber bearbejdet af det energien muliggør og kræver. Digebrud og de højeste bjerge er de eneste undtagelser — her er geologiens tidsalder stadig gældende.

Vi er i dag forbi det punkt, hvor noget ”naturligt”, i forstanden uberørt, kan genskabes. Vores finger- og fodaftryk er sat. Det er for sent at finde handskerne og spritflasken frem og fjerne sporene fra vores antropocene ”crime scene”.

Landskab anno 1885. Hårdt slid eller dansk bondeidyl? Måske begge dele. Men uanset hvad med et klart natursyn — du høster hvad du sår. Og høstes skal der. Hvilke billeder af landskabet og vores rolle i det giver mening i dag?

L.A. Ring 1885: I Høst. SMK Open.

På vej ud i det ”grønne” på cykel gennem Europa! Sjovere at fylde på bilen end på drikkedunken i et landskab der er på bilernes præmisser.

Eget billede 2023.

Have haves

Hvad skal man bruge haver til? Et frimærke på 850 kvadratmeter målt mod klodens samlede overflade på 500.000 milliarder kvadratmeter. Uanset hvor god og biodivers haven bliver, forslår det som skrædder i helvede, i forhold til al den jord vi i anden sammenhæng inddrager. En blåhval kan ikke være i et havebassin, og CO2 fangsten i havens buske og træer er vel i store træk fløjet væk på en weekendtur til Paris.

Vi vil meget på lidt plads. Også i haven:

Anhængertræk og lækrog

Tesla'er og te under parasolen.

Se-steder og gemmesteder.

Passe haven og passe sig selv og tiden.

Jordbær til sig selv og solsorten.

Fodbold og drivhus (og knuste ruder).

Sommerfugle og grønkål (der ikke bliver spist).

Læ og udsyn.

Vinterens lys, sommerens skygge.

Haver har altid afspejlet tiden. Den symmetriske have til at sætte den enevældige konge i centrum i barokken. Den romantiske have med snoede stier til borgerskabets spadsere-ture. Kolonihaven til fabriksarbejderen, der trænger til et hvil og en gulerod væk fra byens larm.

Så hvordan skal haven se ud i dag? Hvad er brikkerne og hvad er rammen for den planetære have?

*Illustration til 4>1 have fra
BUUS Anlægsgartner 2024.*

John Christensen, 1938:
Solparasol i haven. SMK
Open.

Skalaspriing vi skal rumme

Planetær bevidsthed, skala og zoom...

... er overskriften i første kapitel af Frits Andersens værk om dybdehavets underværker og vores måde at forstå og værdsætte dem på i feltet mellem menneskelig forestillingsevne og videnskabelig dokumentation.

At navigere planetært handler om at prøve at forstå både sig selv og planeten ved at kunne zoome ind og ud og dermed skabe sammenhæng i det, der ellers mentalt er umuligt at rumme i et samlet blik. Skal jeg sammenfatte, tror jeg, at tre skalaspriing er særligt centrale at kunne forholde sig til.

Tid. At erkende og påskønne den lange tid. At vi er resultatet af og bidrager til en lang historie og dermed er forbundet, ikke bare til *nogen* i vores nutid men også *noget*, i form af de materielle spor vi følger og lægger. Og samtidig forstå at vi nu har kort tid at agere i, og at handling sker, når vi er i stand til at fortætte interesser og viden i tid og rum. Tiden er både kort og lang.

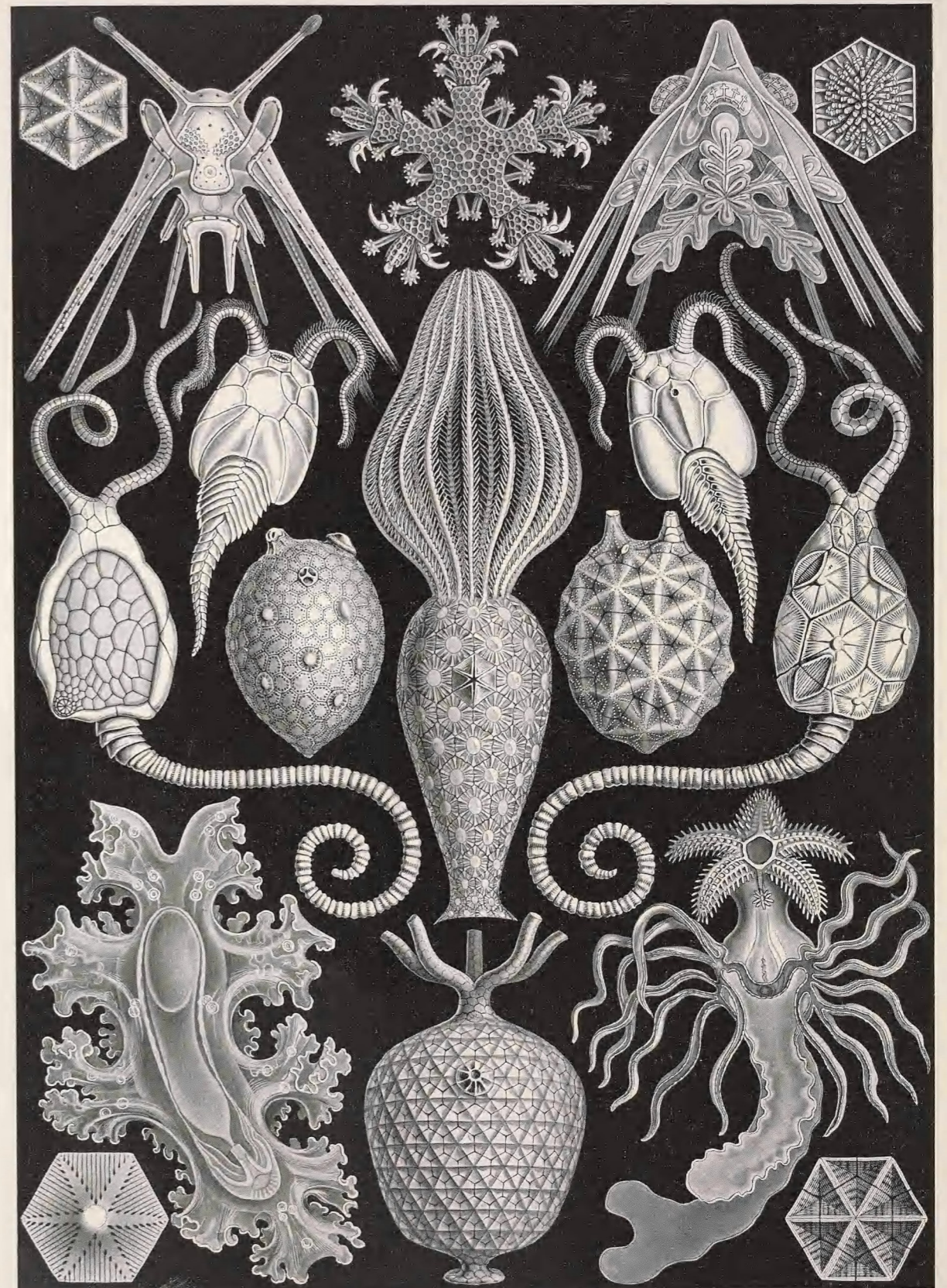
Centrum. At vi som mennesker er altings centrum, men blot en ligestillet del af alt muligt kryb og krams her på jorden. Vi er "humus" (muld) mere end "mennesker", som nogle har formuleret det. Eller med Latours ord — vi er *earthbound*, bundet til jorden og dermed på lige fod, eller rod, med et træ og en regnorm. Og samtidig have bevidstheden om at det netop er den menneskelige handling, der nu betinger jordens udvikling. Vi er som art på en gang både større og mindre, end vi forestillede os.

Størrelse. At alt på jorden er forbundet. Ingen tiltag forbliver lokale. Ingen tiltag styrer fri af indvirkning fra det globale. Og samtidig vide, at vi aldrig kan forstå det globale i sin helhed, og at der ikke findes nogen eller noget, der repræsenterer denne helhed. Handlinger er altid lokale. Oplevelser er altid lokale. Meningsdannelse er altid lokal. Vi skal med mentale kikkerter og mikroskoper prøve at forholde os til helheden, velvidende at vi aldrig kommer til at forstå den, og i endnu mindre grad kommer til at agere på vegne af den.

At håndtere skalaspriingene trækker både på fakta og fiktion. Vi skal ikke vide. Vi skal ikke føle. Vi skal spekulere — forsøge at finde mødet, mellem det der er, og det der kunne være. Vi skal dyrke både det storslåede sublime og det detaljerede kuriøse.

Tafel 95 — Placenta

Haeckel, Kunstformen der Natur

Amphibien — Spermien

Evnen til at dyrke detaljen og det kuriøse.

Ernst Haeckel ca 1900: Kunstformen der Natur (Tafel 95).
Commons.wikimedia.

Haven som skaleringsmaskine

”The Aquarium: An Unveiling of the Wonders of the Deep Sea”

er titlen på Philip Henry Gosses bestseller fra 1854.

Den handler om tidens store dille: akvarier. Og som titlen antyder, er der mere på spil end en guldfisk i en spand vand – akvariet bliver en vej til at forstå den verden, som indtil nu har været uforståelig: livet i det dybe hav. Et liv som nu dukker op til overfladen som i kølvandet på transatlantiske søkabler, dybdetrawl og dykkerudstyr.

Akvariet er med Frits Andersens ord i bogen *Underværker* et massemedie og en skalamodel. Et sted hvor det nære og partikulære i et enkelt blik og et enkelt tankespring kan kobles til det store og universelle. En nedskalering af oceanet gennemstrømmet af himmelsk lys, der giver et glimt af evigheden og altings begyndelse, en magisk fortryllelse, en sammentænkning af tid og rum, en ophævelse af afstanden mellem betragter og genstand... et sted koblet til kysten som et privilegeret rum for opdagelse og videnskab samt et sted for nydelse, skønhed og wonder.

Måske er det også sådan, vi skal se haver.

En skaleringsmaskine der gør det muligt for os at få et blik ind i vor tids dybdehav: de planetære grænser.

Et sted der samler en ellers fragmenteret erfaring, og rummer skalaspringene i den korte og lange tid, den lille og store geografi og mennesket som både altings og ingentingens centrum.

Et wunderkammer af kuriøse ”ting og sager” fra naturen, der får os til at stoppe op og huske den lange tid. Et sted der viser skønheden i det der er, og styrker forestillingsevnen for det der kan komme. Som aktiverer for-forståelser og mytologier fra før verden blev det, den er i dag.

Hvor vi ikke ser ting oppefra eller udefra, men i muldhøjde og uden tanken om en samlet orden. Hvor vi husker alt det, der ikke er os. Hvor alt handler, og hvor grenen i indkørslen bliver liggende. Med mindre planlægning og flere feedback mekaniser.

Som en sweater der bliver smukkere for hver lap, der sys på.

Med livsglæde og skønhed, men også med en klar erkendelse af, at naturen ikke er en ting og ikke altid gør livet nemmere, og at alt derfor hele tiden er til forhandling uden en egentlig havebestyrer til at bringe orden i roderiet.

Som fysisk rum er haven tæt på ubetydelig. Det afgørende er ikke hvor meget CO₂ der bindes, men hvor meget fantasi, påskønnelse og skalabevidsthed der frigøres. Det er havens rum for mental omstilling, vi skal dyrke. Et sted der danner vores evne til at navigere i retning af en planet med plads til alle.

Illustration fra Philip Henry Gosses bestseller ”The Aquarium: an Unveiling of the Wonders of the Deep Sea” fra 1854 om at bygge og passe akvarier.